

**ВАСИЛЕВА-КАРАГЪЗОВА С. ПО ПЪТЯ НА БАРОКА.
РЕЦЕПЦИЯ И ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БАРОКОВАТА ПАРАДИГМА
В СЛОВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ. – София: Университетско издателство
"Св. Климент Охридски", 2013. 310 с.**

Багатогранна література епохи бароко відзначається особливою складністю. Поетика бароко об'єднує в собі різні, часом протилежні, елементи й форми, гармонійно та сміливо сполучаючи трагічне з комічним, піднесене – з вульгарним, християнське – з язичницьким. Вона вражає, дивує зображенням світу як театру життя. Барокова література створила новий тип героя, який переживає стан метафізичної тривоги, і це не випадково, бо історичні катаклізми, що потрясли тогочасну Європу, наукові відкриття, які перевернули традиційні уявлення про світобудову, атмосфера Тридентського собору, реформація та інші процеси сформували, зокрема, і феномен слов'янського бароко. Мистецтво бароко "випробовує" новий тип пізнання – ірраціонального, позалогічного, естетичного. Сама естетика бароко є "формальною", її поетика основана на грі з формою, алогічних парадоксах, кончетистському стилі. Власне загадковість і багатогранність барокового слова спонукали багатьох науковців до вивчення цієї художньої системи.

Попри значну кількість досліджень літератури епохи бароко у національних слов'янських літературах, інтерес до барокової поетики не згасає, а навпаки, зростає як до джерела натхнення для нових літературних напрямів. До когорти "шукачів скарбів" слов'янського бароко належать зарубіжні й українські учені А.Макаров, В.Бехиньова, Дж.Броджі, Д.Лихачов, Д.Медакович, Д.Наливайко, Д.Чижевський, Е.Андял, З.Кравар, Й.Денбські, Й.Рапацька, Л.Сазонова, М.Бичев, М.Павич, Н.Іванова, П.Динєков, П.Павличич, С.Гюрова та багато інших.

Свій внесок у дослідження феномену бароко робить болгарська літературознавець Светлана Васілева-Карагъзова, яка, "мандруючи шляхами бароко", аналізує специфіку, рецепцію, поширення і розвиток цього напрямку у слов'янських літературах.

У монографії "Шляхом бароко. Рецепція і трансформація барокової парадигми в слов'янських літературах" авторка розглядає бароко як універсальну стильову категорію і в порівняльно-історичному плані простежує його поширення, адаптацію та трансформацію у літературах слов'янських народів, звертаючи особливу увагу на модифікації у системі жанрів.

У першому розділі – "Час бароко" – дослідниця зробила короткий огляд соціально-економічної та політичної ситуації в Європі у XVII–XVIII ст., наголосивши, що це – час абсолютних монархій, воєн і контрреформації. Авторка проаналізувала особливості політичного та культурного стану у слов'янських народів, відзначила вплив Конгрегації та пропаганди католицизму на значення діяльності єзуїтського ордену. На думку С.Васілевої-Карагъзової, "у XVII столітті пропаганда становить безсумнівну доміную суспільного життя" у католиків, протестантів, православних та уніатів. Єзуїти, основним завданням яких була пропаганда католицизму, одночасно працювали над великим проектом створення наднаціональних мов і використання місцевих слов'янських мов у процесі рекатолизації та поширення уніатства. Мовний інтерес єзуїтів до слов'ян прямо й опосередковано підштовхнув українських та білоруських літераторів XVI–XVII ст. розпочати нормалізацію та кодифікацію церковнослов'янської мови та фіксацію її словникового запасу. Ці мовні зміни заклали передумови проникнення барокової стилістики у середовище східних слов'ян й освоєння її на їхніх землях.

У другому розділі монографії – “Барокова парадигма” – розглянуті формальні параметри, філософія, естетика, поетика та різновиди оригінального західноєвропейського бароко в компаративному аспекті. Ця вихідна “барокова матриця” слугує авторці опорою для подальшого аналізу барокових трансформацій у слов'янських літературах.

В основній частині дослідження – “Бароко і слов'яни” – простежується, якими шляхами бароко проникало у слов'янські літератури. На початку цього розділу авторка на основі географічних, культурно-історичних та ідеологічних маркерів пропонує оригінальну класифікацію типів слов'янського бароко: постгуманістичний (характерний для польської та дубровницько-далматинської літератури); постреформаційний (властивий літературам народів, що співіснували в Габсбурзькій імперії – чехів, словаків і словенців) та постсередньовічний (до нього належать літератури православних народів, які не зазнали впливу культури Ренесансу). За висновком болгарської славістки, для останніх бароко “є імпортом явищем”, “першим європейським культурним напрямом”, який “став каталізатором переходу від середньовічного до сучасного художнього типу словесності”. С.Васілева-Карагьозова зазначає, що через бароко православні слов'яни прилучаються до культури античності та гуманізму.

Значна частина розділу присвячена ролі українських навчальних інституцій, письменників і літератури в освоєнні барокового напрямку та його поширенні в літературах інших православних народів. Авторка акцентує на ролі і значенні Києво-Могилянської колегії у здійсненні безпосереднього європейського та латинського впливу на православний світ; окремо коментує перші українські курси з поетики (“Книга поетичного мистецтва” (1637), “Кастальське джерело” (1685), “Ліра” (1696), збірники з проповідями і посібники з риторики, серед яких “Ключ розуміння” Іоанікія Галятовського. Науковець зазначає, що бароковий полілінгвізм охоплює й українську мову, наголошує на розвитку освіти на українських землях та віддає належне в цьому процесі цілій низці видатних українських літераторів-книжників, серед яких Кирило Транквіліон-Старовцевський, Йосип Кононович-Горбацький, Інокентій Гізель, Памво Беринда, Димитрій Ростовський, Ігнатій Оксенович-Старушич, Лазар Баранович, Григорій Сковорода та ін. Розповідаючи про діяльність видатних українських теологів та письменників Стефана Яворського та Феофана Прокоповича, болгарська славістка підкреслює їх велику посередницьку роль у поширенні бароко у Росії.

У своєму дослідженні Васілева-Карагьозова наголошує на тому, що в процесі рецепції барокової естетики вирішальну роль відіграла та сторона, яка засвоювала цей новий художній феномен. Науковець зауважує, що відсутність аристократичного середовища в українському, білоруському та сербському суспільстві не сприяла формуванню високого аристократичного бароко і що в результаті цього напрям бароко у перелічених літературах набував шкільного/схоластичного просвітительського характеру з домінуванням жанрів проповіді та шкільної драми. Українське літературне бароко в основному пов'язане з релігійною пропагандою, а після проникнення в російське середовище воно трансформувалося в інструмент прославлення самодержав'я.

Простеживши модифікації барокової літератури східних слов'ян, С.Васілева-Карагьозова більше уваги приділила зразкам південних слов'ян. На підставі проаналізованого матеріалу авторка дійшла висновку, що українська та російська літератури були посередниками при проникненні барокової поетики і стилістики у Воеводину. Детально розкриті також шляхи проникнення бароко у болгарську літературу. Після огляду спорадичних публікацій болгарських та іноземних дослідників про барокові явища в болгарській літературі С.Васілева-Карагьозова підсумовує, що бароко прийшло

у болгарську літературу двома шляхами: у XVII ст. з Італії та Хорватії з творчістю болгарських католиків та наприкінці XVIII ст.– на початку XIX ст. шляхом імітації російських, сербських й українських барокових зразків – у літературі православних болгар. На думку дослідниці, саме на болгарській літературі замикається барокове коло “кількавікової міграції стилю” “плетіння слівес”.

У своєму компаративному дослідженні Васілева-Карагьозова доводить, що рецепція бароко серед слов'ян показує хронологічну, регіональну, соціальну, народну, стильову варіативність та найчастіше рефлектує на жанрово-тематичну систему тих літератур, які засвоюють новий напрям. Основні фактори новосформованої специфіки – це літературна традиція і домінуючі нашарування в соціальній структурі. Болгарська дослідниця підсумовує, що в загальнослов'янському плані бароко потрапляє до слов'ян зі сходу – через Польщу і з Заходу – через Дубровнік. На довгому тернистому шляху розвитку “бароко втрачає велику частину своїх початкових, переважно ідеологічних характеристик”, але у кожній національній літературі, до якої воно доходить, збагачується місцевою специфікою. Врешті, масове (хоча й неодночасне) запозичення барокового коду від європейських письменників і поетів перетворює бароко в перший універсальний художній напрям і “спричиняється до культурної уніфікації Старого континенту, що було неможливим до того часу через непереборні конфесійні розбіжності між римо-католицькою і візантійсько-православною традиціями”.

Монографія “Шляхом бароко. Рецепція і трансформація барокової парадигми в слов'янських літературах” є другим після опублікованого у 1961 р. угорцем Ендре Андялом “Світ слов'янського бароко” комплексним монографічним дослідженням бароко у всіх слов'янських літературах. У ньому Светлана Васілева-Карагьозова розкрила шлях розвитку бароко, виділила оригінальні художні феномени, котрі виростають на запозичених культурних нашаруваннях і роблять слов'ян співучасниками духовної єдності Європи. Праця, без сумніву, є важливим внеском у вивчення літератури бароко слов'янських народів та гідним продовженням ґрунтовних досліджень, присвячених цій літературі.

Ольга СОРОКА